

rében című, 1984-ben megvédett kandidátusi értekezése, *Zur Stellung des Mordvinischen* című tanulmánya (FUM 1988/1989), és az uráli–paleoszibériai nyelvi kapcsolatokat elemző, itt nem idézett további írásai jelentik az építőkockáit az általa megalkotott alapnyelv- és őshazakoncepciónak. Ezt a rendhagyó elméletet a szakcikkekben történt publikálása után az *Életünk* című folyóirat 1997-es évfolyamából ismerhette meg a magyar olvasóközönség.

Pusztay Jánosnak az alapnyelvek alapjairól vallott elképzeléseivel csak egyetérthetünk. Véleménye szerint 1) az alapnyelveknek hosszabb előtörténetük van, mint utóéletük, 2) a nyelvcsaládok nyelveiben lehetnek az alapnyelvnél korábbi elemek is, 3) az alapnyelv nem volt egységes, 4) az alapnyelv felbomlása után nyelvcsaládon belül is elképzelhető a nyelvek átrendeződése, és végül: „az alapnyelv azonos vagy különböző típusú nyelvek közeledéséből kialakult nyelvszövetség eredménye, más terminussal élve *lingua franca*...”

Na, ez utóbbival már nem mindenki értett egyet. Eretnek gondolat. Ki is tört a botrány finnugrista berkekben. A szerzőnek már amúgy is sok volt a rovásán: kollégái azon gondolatáért sem rajongtak, hogy a mordvint a szibériai nyelvek közé sorolta. Ha a történeti nyelvészet berkein kívülről szemléljük Pusztay János elméletét, akkor megállapíthatjuk, hogy ezen tudományág a maga módszereivel képes megállapítani egyes nyelvek rokonságát, de a nyelvrokonság létrejöttének, létezésének majd bomlásának történeti folyamatáról nincsenek adatai. Vagyis az egykori finnugor *lingua francáról* folyó vita akadémikus jellegű, és az akadémikus jelzőnek jelen esetben a tudománytalan a legpontosabb szinonimája. Tudománytalan abban az értelemben, hogy sem Pusztay János állítása, sem állításának cáfolata mögött nincsenek bizonyítékok. Mindkét fél a sötétben tapogatózik. Vajon érdemes-e tudósoknak tudományosan egyelőre meg nem ismerhető dolgokról vitatkozni? Vajon tényleg *lingua franca* volt a finnugor alapnyelv, vajon érdemes a sötétben tapogatóznunk? Hát, ha ki akarunk jutni a fényre, akkor mindenképpen tapogatóznunk kell, keresnünk kell a vezető utakat. Pusztay János eljutott a világ végére, mármint a történeti nyelvészet világának végére, és azt kutatja, hogyan tovább. Van egy ötlete. Lehet más elméleteket is fölállítani, lehetnek másnak is ötletei. A lehetőségek száma egyelőre végtelen. (Nekem is van ötletem, több is, de ez lehetőleg maradjon köztünk).

Minél több, a tudományosság formai kritériumainak megfelelő ötletet, elméletet alkotunk az ismeretlenről, annál nagyobb a remény, hogy valamelyikkel az igazság közelében járunk. Még az is lehet, hogy új módszereket, utakat találunk. Napjainkban a szociolingvisztika művelése tűnik jó iránynak: a nyelvi változások, a kétnyelvűség, a nyelvi keveredés vizsgálata talán segítségére lehet a történeti nyelvésznek abban, hogy belelássunk az alapnyelvi boszorkánkonyha fortyogó fazekába, hogy a fedők alá pillantva meglássuk, hogyan keverednek és főnek össze a különböző nyelvi ízek, hogyan lesz belőlük egy új nyelv. Pusztay János *Gyökerek* című könyvében megpróbálta ezen boszorkánkonyha egyes receptjeit

is rekonstruálni. Megint csak tudva, hogy biztos adatok hiányában nem biztos az eredmény. Könyvében ilyen címeket olvashatunk: „*Hogyan alakulHATtak ki a szófajok?*”, „*Hogyan alakulHATott ki a számjelölés?*” vagy „*Hogyan alakulHATott ki az esetrendszer?*” A HAT minden esetben nagybetűvel szerepel az idézett fejezetcímekben.

Vajon mit érdemel az a bűnös, aki tudósként tudományon túli területekre téved? Ibn Fadlán X. századi arab utazó szerint a türkök így bánnak el a Pusztay János féle emberekkel: „*Ha fölfigyelnek valakire, akit szellemi mozgékonyság és a dolgok (mélyebb) ismerete jellemez, akkor azt mondják: »Ez az ember megérdemli, hogy az Urunkat szolgálja.« Azzal megragadják, a nyakába kötelet vetnek és felfüggesztenek egy fára, amíg darabokra nem esik.*” (Ibn Fadlán: Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. Ford., szerk. és jegyz. Simon Róbert. Corvina, Bp. 2007: 64.)

Szerencsére, finnugorok ilyet sosem tennének – János él és dolgozik. A példa azonban figyelmeztet a veszélyre: türkök legyünk vagy szabadok? – ez itt a kérdés.

Nekünk gyarló embereknek, kik itt most összejöttünk, és életünk más pillanataiban olykor oktatgatunk, máskor kutatgatunk, támogatnunk kell Jánost, egyengetnünk kell rendhagyó útjait. Ő a világmindenség titkait fürkészi – tudományban, költészetben, politikában egyaránt. Küzd erején felül a legnemesbékért. És ez nem is kevés. Sőt, ez a legtöbb, amit ő ad nekünk.

Kedves János, járd a magad útját tovább, míg világ a világ, és még azon is túl. Isten éltesse!

Klima László

Szubjektív konferencia-beszámoló

A múlt ősszel három külföldi konferencián vettem részt. Az ott elhangzott előadások remélhetőleg később megjelennek nyomtatott vagy elektronikus formában is. Jelen írásomban néhány kiragadott élményt szeretnék megosztani a kedves olvasókkal.

A meänkieli nyelvű közösség V. őszi szemináriuma (Överkalix, 2018. október 12.)

A meänkieli nyelv azoknak az észak-svédországi finneknek a nyelve, akik a Tornio folyó nyugati oldalán élnek, és 1809-ben, a svéd–orosz határ kijelölésekor svéd fennhatóság alá kerültek. Mivel kimaradtak a XIX. században zajló, finnországi nyelvújítási folyamatokból, egy archaikus északi-finn nyelvjárást őriznek, melyet *meänkieli*-nek (a mi nyelvünk) neveznek. Erre a nyelvváltozatra

igen erősen hatott a svéd nyelv. Lakóterületüket a közösség tagjai *Meänmaa*-nak (a mi földünk) hívják. A meänkieli beszélők száma 40–70 000 körül lehet. Az erőszakos svédesítés következtében sokan elvesztették anyanyelvüket, de őrzik Tornio-völgyi identitásukat.

A meänkieli nyelvi és kulturális revitalizáció elindítója és máig fő mozgatója Bengt Pohjanen író, filozófus, teológus, előbb lutheránus majd ortodox lelkész, emberjogi aktivista, nyelvújító, nyelvteremtő, fordító, könyvkiadó. Ő volt a szeminárium szervezője, lebonyolítója és középontja. Neve nem ismeretlen a magyar olvasó előtt. 2011-ben jelent meg Molnár Bodrogi Enikő műfordításában *A csempészkirály fia* című önéletrajzi regénye, melyet a következő évben én is ismertettem a Finnugor Világban (XVII/1: 42–45).⁸ Bengt Pohjanen tevékenységének is köszönhető, hogy 2000-ben a Svéd Parlament hivatalos kisebbségi nyelvként ismerte el a meänkielit (svédül *tornedalsfinska*).

Ez a közösség tartotta október 12-én őszi szemináriumát, melyre meghívtak engem, hogy tartsak előadást a hantikról. A szemináriumon mintegy harmincan gyűltek össze. Többségük a Tornio folyó völgyéből jött, de Dél-Svédországból, Finnországból és Norvégiából is érkeztek résztvevők. Nyolcan voltak olyanok, akik a közösséghez tartozónak érzik magukat, de a nyelvet már nem beszélik. Éppen ezért a szeminárium két nyelven zajlott, meänkieliül és svédül. Megható volt hallgatni, ahogyan a nyelvüket vesztett, elsvédesedett fiatalok és középkorúak bár törve is, de próbálták nagyszüleik nyelvét használni.

A versekkel és énekszámokkal tarkított előadások témái az irodalom, a nyelvhez, a kultúrához és az identitáshoz való problematikus viszony volt. Bengt Pohjanen beszéde jól tükrözi a szeminárium hangulatát, ezt le is fordítottam, a jelen számban olvasható.

Az én előadásomnak kedvező visszhangja volt. A jelenlévők számára sok minden ismerős volt a távoli rokon nyelvet beszélő hantik életében – a zord klíma, a természettel való szoros kapcsolat, a kisebbségi létből fakadó megaláztatások, a nyelvvesztés veszélye. Az egyik résztvevő utóbb megírta nekem, hogy hazatérése után kivette a könyvtárból Jeremej Ajpin két finnre fordított regényét. *A hantik avagy a hajnalcsillag* olvasása közben újra élte gyermekkorát, mintha Ajpin az ő gondolatait fogalmazta volna meg.

Az eseményt nagy médiaérdeklődés kísérte. A svéd közszolgálati televízió az egész napot rögzítette, a rádió meänkieli nyelvű szerkesztősége számos interjút készített.

A záró ünnepi vacsorán, melyet az író házához épített ortodox templom terében tartottak, díjakat osztottak, mellyel a szép meänkieli beszédet, éneket, kulturális aktivitást, írói és fordítói teljesítményeket ismertek el.

⁸Molnár Bodrogi Enikő számos helyen népszerűsíti a meänkieli nyelvet és kultúrát, valamint Bengt Pohjanen munkásságát, például itt: <http://tiszatajonline.hu/?p=34470>

Az Arktikum mint polietnikus régió népeinek nyelvei és kultúrája a globalizáció körülményei között (Hanti-Manszijszk, 2018. október 25–27.)

Az esemény helyszíne a Jugor Egyetem volt, fő szervezője sokunk ismerőse, az ELTE korábbi hanti lektora, Szofia Onyina. Mivel a Jugor Egyetemen 2011-ben megszűnt az obi-ugor tanszék, Szofia állása az orosz tanszékre került. Az ő ötlete volt a konferencia szervezése. Egyrészt azt szerette volna, hogy e nemzetközi rendezvény javítsa az egyetem tudományos megítélését, másrészt pedig előadókat kívánt csábítani a városba rangos oroszországi és külföldi kutatóhelyekről, hogy a diákok magas színvonalú előadásokat hallgathassanak. A konferencia témáját azért is szabta olyan tágira – ne csak az obi-ugorokról szóljon, hanem az egész Arktikumról –, hogy ne tűnjék túlzottan kirekesztőnek. Ennek ellenére egyetemi kollégáinak többsége elutasítóan, jó esetben közönnnyel viszonyult a konferencia ötletéhez. Szofiának végül sikerült sokakat rábeszélnie a részvételre. Ezt utólag az egyetem vezetősége a saját sikereként ismerte el. A háromnaposra meghirdetett konferencia viszont egy nap alatt lezajlott. Ennek oka nem derült ki, az ára viszont az volt, hogy a szekcióelőadások idejét hét, azaz hét percre korlátozták. Külföldről többen videóüzenetet küldtek, ezek közül kettő volt hanti nyelvű, Ruttkay-Miklái Eszter és Schön (sz. Kovács) Zsófiáé. A konferencián egyébként rajtuk kívül senki sem használt kisebbségi nyelvet, bár lett volna rá lehetőség. Estére még egy autóbuszos városnézést is szerveztek, melyen ilyen mondatok is elhangzottak: „Ha nem lenne sötét, abban az irányban látszana az Ob és az Irtis összefolyása”.

Magyarországról ketten voltunk jelen, Sipos Mária és én. Az egyetemen kívül ellátogattunk az Obi-ugor kutatóintézetbe, ahol – az ott is zajló tisztogatások ellenére – még mindig magas az egy négyzetméterre eső obi-ugorok aránya. Sok régi kedves ismerőssel lehetett találkozni és újakkal megismerkedni. Szombaton kilátogattunk a Torum Maa szabadtéri múzeumba, mely aznap éppen megnyitotta kapuit a helyi iskolák tanulói előtt. A múzeum munkatársai, akik a kiállított tárgyak egy részét maguk készítették, több gyermekcsoportot fogadtak, akiket rutinosan avattak be a hanti és manysi hagyományos kultúra rejtelmeibe. Aznap még kedvező volt az időjárás, de a hét végén hidegre fordult az idő. Amikor hétfőn hajnalban fél négykor felszálltam a buszra, mely Ljantorba vitt, már mínusz 10 fok volt, és esett a hó.

VII. Bahlikov Emlékkonferencia (Ljantor, 2018. október 29–31.)

A Szurguti Járás kulturális osztálya kétévenként változó helyszíneken rendezi meg azt a konferenciát, melynek a névadója Pjotr Szemjonovics Bahlikov (1932–1999) helytörténész, múzeumalapító, képzőművész, kulturális mindenek. Bahlikov élete utolsó bő három évtizedét a Nagy-Jugan partján fekvő Ugut faluban töltötte,

ahol naiv stílusú képeket festett, szobrászkodott, gyűjtötte és feldolgozta a hanti és az orosz tárgyi és szellemi emlékeket, s mindezek bemutatására múzeumot alapított. A múzeumot jelenleg a lánya, Jevgenyija Petrovna Bahlikova vezeti.

A VII. Bahlikov konferenciát a Pim folyó partján, Ljantorban rendezték meg. A résztvevők hagyományosan a múzeumi világ képviselői, muzeológusok, régészek, történészek, helytörténészek, etnográfusok. Több szekcióban folytak az előadások és a kerekasztal beszélgetések. Többek között élénk vita alakult ki a Szurgut közelében az Ob fölé magasodó Barszova Gora (Barsz hegye) sorsáról. A hely egy hanti fejedelem nevét viseli, aki a hagyomány szerint a kozákokkal vívott harcban esett el. De a terület 7000 éve lakott, minden korszakból őriz emlékeket, s így páratlanul gazdag régészeti lelőhely. Fontos szerepe van a hanti mitológiában is, a szurguti hantik az 1970-es évekig rendszeresen gyűltek itt össze áldozatbemutatásra. Ugyanakkor Szurgut város egyre növekvő lakossága kirándulóhelynek, üdülővezetnek szeretné használni a különleges fekvésű területet, ami jogos félelemmel tölti el azokat, akik tudják, milyen értékeket rejt a föld mélye.

A Barszova Gora múzeum egyik munkatársa Grigorij Vedmigy építész, aki az 1990-es évek elején a saját kezével építette fel a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban lévő obi-ugor házakat. Amikor két éve találkoztunk, rákérdezett ezekre a házakra, de akkor nem volt szívem elmondani neki, hogy a múzeum vezetősége hagyta tönkre menni őket, és meg akarja szüntetni a Finnugor Néprajzi Parkot. Most nem kellett újra kérdeznie, ugyanis a múlt nyáron járt náluk egy magyar régészcsoporthoz, akik felvilágosították, hogy a magyarok nem finnugorok, hanem a hunok leszármazottai. Azt is elmondták, hogy Magyarországon leáldozott a finnugor elméletnek, és a falumúzeumban már nincs helye a finnugor házaknak. Grigorij ukrán létére nagyon a szívére vette ezt az elutasítást. Én nem tehettem mást, mint bocsánatot kértem tőle a magyarok nevében.

A második napon a konferencia résztvevőit elvitték Ugut faluba, ahol Pjotr Bahlikov tevékenykedett. A néhány száz kilométeres távolságot a rossz útviszonyok miatt hat óra alatt tettük meg odafelé, öt és fél óra alatt visszafelé, így szűk négy óránk volt helyben. Ezalatt az idő alatt megismerkedtünk a múzeummal, a természetvédelmi terület munkájával, valamint a *Jaun Jah* (Jugan népe) nevű szövetséggel, mely gazdasági, kulturális, hagyományőrző és érdekvédelmi tevékenységet végez – a környék hanti lakosainak a legnagyobb meglepetésére.

Az uguti kirándulás keretében mutatták be Olga Kornyienko legújabb dokumentumfilmjét is, mely a jugani hantik által tisztelt hős, Tonya vitéz nyomait kutatja a népi emlékezetben és a Jugan folyó menti erdőkben. A bemutatón megjelentek a film szereplői és közreműködői is. Többek között egy ötgyermekes hanti asszony, aki a filmrendező szerint kiváló fordítónak bizonyult a forgatás során. Legnagyobb meglepetésemre felismertem benne azt a kislányt, Lena Kurlomkinát, akivel 1992-ben ismerkedtünk meg, amikor Kerecsi Ágnes és

Lázár Katalin társaságában voltunk gyűjtőúton a szurguti hanti területen. Mivel Lena édesapja híres énekes volt, a járási hivatal északi osztálya szerzett egy helikoptert, mely elszállított minket a Nagy-Jugán felső folyásán lakó Kurlomkin családhoz. Mi kiszálltunk, a pilóta pedig elrepült, mondván egy hét múlva jön értünk. De a család mit sem tudott az érkezésünkről, és egyáltalán nem örült az idegenek váratlan betoppánásának. Megtagadtak minden együttműködést. Léna akkor 13 éves volt, láthatóan nagyon bántotta a helyzet. Azt mondta, ő énekelni nem tud, de mesélni igen. Így aztán elmondott egy hosszú mesét, melyet apjától hallott, majd le is fordította oroszra. A mese belekerült az én szurguti hanti szöveggyűjteményembe, azóta hallgatók nemzedékei tanulmányozták a hanti nyelvet többek között ennek segítségével. Léna fényképe pedig a Finnugor kalauz borítójára került – ő az, aki a csónak orrában állva irányítja a járművet.

A történethez hozzátartozik, hogy a helyiek néhány nap alatt megenyhültek. Többek között rájöttek, hogy nem az ő kevés ennivalójukat akarjuk elfogyasztani, valamint értékelték a meglévő hanti nyelvi ismereteinket is. Pjotr Kurlomkin ritkaság mitikus énekekkel és a hozzá tartozó gazdag ismeretanyaggal ajándékozott meg bennünket. Egy hét múlva a legnagyobb barátságban váltunk el, amihez talán az is hozzájárult, hogy a háziasszony kérésére otthagytam neki a Nokia gyártmányú, citromsárga színű gumicsizmámat. Huszonhat év után most találkoztunk Lénával újra. Pjotr Kurlomkin azóta elhunyt, a felesége megvan, és minden jel szerint jó szívvel emlékszik ránk. Léna amellet, hogy éli a hagyományos kultúrájú hanti asszonyok életét, az apjától felvett énekeket írja le és fordítja oroszra. Őrzi és továbbadja a hagyományokat a következő nemzedéknek. Ezt a találkozást tartom idei utazásaim legnagyobb ajándékának.

Csepregi Márta

✱

Kívülről ide – innen kifelé⁹

Eyvind Johnson¹⁰ Krilon című művében van egy rész, melyben az író éjjel-nappal a vonat zakatolását, a kerekek ritmikus csattogását hallgatja.

Ez a zakatolás jutott eszembe, amikor gondolkodni kezdtem a mai beszédemen. Kívülről ide – innen kifelé: ez lett a beszédem témája.

Kívülről ide – innen kifelé. Viszi a vonat, hozza a vonat. Innen kifelé, ide befelé. Hova, mit és honnan?

Zakatolnak a vonatok, szállítják az ércet bentről kifelé, innen oda. A villany-

⁹ Bengt Pohjanen író meänkieli nyelven elhangzott beszéde a közösség őszi szemináriumán a svédországi Överkalixban, 2018. október 12-én. A lábjegyzetek a fordító magyarázatait tartalmazzák.

¹⁰ Eyvind Johnson (1900–1976) svéd író. Krilon című novellatrilógiájának (1941. 1942, 1943) fő témája a háborúellenesség.